Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 367-377

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22603

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 04.03.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (25.03.2019)- Referee 2 (12.04.2019)

This article was checked by iThenticate.

FARŞÇA TÜREMİŞ SÖZCÜKLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KULLANILIŞLARI ÜZERİNE

*Burhan BARAN**

ÖZ

Toplumlar arasındaki siyasi, ticari, edebi ve benzeri ilişkiler nedeniyle diller birbirinden etkilenmiştir. Bunun sonucunda diller arasında sözcük alışverişi meydana gelmiş, böylelikle hemen her dilin söz varlığında alıntı sözcükler az ya da çok yerini almıştır. Alıntı sözcükler diğer dillerin çoğunda olduğu gibi Türk dilinin söz varlığında da tarih boyunca belirli bir yer edinmiştir. Göktürk ve Uygur dönemlerinde daha sade olan Türk dili, Osmanlı Türkçesi döneminde Arapça ve Farsçadan pek çok sözcük almıştır. Türk dilinin sadeleşme çabalarıyla bu alıntı sözcüklerin oranı azalmaya başlamıştır. Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcükler sıralamasında Arapça başta gelmekle beraber Farsça sözcüklerin de önemli bir payı vardır. Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan Farsça sözcüklerin önemli bir bölümü Türkiye Türkçesinde yitime uğramıştır. Ancak bu sözcüklerin bahçe, berbat, çeşme gibi bir bölümü sık; beyhude, bigünah, dergâh, hemdert gibi bir bölümü ise nadir olarak varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Bu sözcüklerden berduş, bestekâr, güzergâh gibi bazıları Farsçada olduğu gibi, bazıları ise tamamen Türk dilinin ses yapısına uydurularak Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Beter, çile, çengel gibi tamamen Türkçeleşmiş bazı sözcüklerin alıntı olduğu ancak kelimenin etimolojik olarak incelenmesiyle fark edilebilmektedir. Farsçadan Türkiye Türkçesine geçen sözcükler yapı olarak basit, birleşik ve türemiş sözcüklerdir. Bu çalışmada Farsçadan Türkiye Türkçesine geçen türemiş sözcüklerin kullanılışları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Farsça, Türkiye Türkçesi, türemiş sözcükler.

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: b.baran@dicle.edu.tr
ORCID:

ON THE USE OF PERSIAN DERIVED WORDS IN TURKEY TURKISH

ABSTRACT

Political, trade, literary and similar relationships between societies also caused interaction between languages. As result of such relations, there were exchanges of words between languages, and hence, borrowed words occupied a place, more or less, in the vocabulary of almost every language. In a similar vein, borrowed words also gained a certain ground in the vocabulary of Turkish language throughout history as is the case with the majority of other languages. Being a plainer language in the Gokturk and Uighur periods, Turkish language borrowed many words from Arabic and Persian languages during the Ottoman Turkish period. With the efforts to simplify Turkish, the rate of these borrowed words started to diminish. While Arabic comes first in the ranking of borrowed words in Turkey Turkish, Persian-origin words also have a considerable share. A significant part of the Persian words used in the Ottoman Turkish period disappeared in Turkey Turkish. However, some of these words like *bahçe*, *berbatand* *çeşme* are used frequently today while some others like *beyhude*, *bigünah*, *dergâhand* *hemdertare* rarely used now. Some words like *berduş*, *bestekâr* and *güzergâh* are used in Turkey Turkish as they are used in Persian, whereas others completely adjusted to Turkish phonetics. It can only be seen in etymological analysis that some Turkish words such as *beter*, *çile*, and *çengelare* actually borrowed words. Words passing from Persian to Turkey Turkish are simple, compound and derived words in structure. This paper addresses the uses of derived words in Turkey Turkish that were borrowed from Persian.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the languages that has influenced Turkish language is Persian. Political, trade, cultural and literary relations gave rise to an exchange of words between Persian and Turkish throughout history. As there are Turkish words in Persian language, there are also a considerable amount of Persian origin words in Turkish.

Persian influence on Turkish language gradually increased during the Ottoman Turkish period. As a result, this period witnessed the emergence of a vocabulary comprising Turkish, Arabic and Persian words. Thus, the Ottoman Turkish period played a part in the history of Turkish language as a period characterised by the vocabulary of these three languages. At the end of this era, there were some attempts to simplify the language, and as a result, the number of borrowed words started to diminish significantly in Turkey Turkish period. In parallel, the number of Persian words also decreased in Turkish language. While some of the Persian words in Turkey Turkish disappeared, others were less used. However, some of these words continue to be used actively today. This study examines the Persian origin derivative words that were found to be still used in Turkey Turkish in a considerable or lesser extent in the present day. The words are given below in alphabetical order:

bağçe: It comprises the word *bağ* and affix *çe*. It is used in Turkey Turkish to refer to “a piece of land where vegetables, flowers and trees are cultivated”.

bağçwan: It is formed of the word *bağ*, and affixes *çe* and *ban/van*. It means in Turkey Turkish “someone who is responsible for designing and maintaining a garden; someone who cultivates and sells plants for a living”.

bahtiyar: It consists of the word *baht* and affix *yar*. It means “happy” in Turkey Turkish.

berbat: It consists of the prefix *ber* and word *bad*. It means “bad, spoilt, ugly, unpleasant, messy, uncared, miserable, ruined” in Turkey Turkish.

berduş: It is formed of the prefix *ber* and word *duş*. It is used in Turkey Turkish to refer to “idle, swag man; nasty, spoilt, neglected”.

bestekâr:. It is formed of the word *best(e)* and affix *kâr*. It means “composer” in Turkey Turkish.

beter: It consists of the word *bed* and affix *ter*. It means “worse, terrible” in Turkey Turkish.

beyhude: It consists of the prefix *bi* and word *hude*. It means “useless, pointless, in vain” in Turkey Turkish.

biçare: It consists of the prefix *bi* and word *care*. It means “helpless, poor person” in Turkey Turkish.

bigünah: It is formed of the prefix *bi* and word *günah*. It is used in Turkey Turkish to refer to “blameless, innocent”.

çengel: It comprises the word *çeng* and affix *al*. Its first entry in Turkish Dictionary is “a curved or sharply bent iron device used to suspend, or fasten something”.

çeşme: It consists of the word *çeşm* and affix *e*. It survives in Turkey Turkish with the meaning “a source or structure of water with trough, usually built in roadsides for public use, where water coming through pipes flows in a gutter or tap; spring”.

çile: It consists of the word *çil/çihil* and affix *e*. It survives in Turkey Turkish with the meanings “trouble, suffering; the troublesome and pernicious period that dervishes go through for forty days”.

dergâh: It is formed of the word *der* and affix *gâh*. It is used in Turkey Turkish to refer to “the places where the members of a sect live, worship and perform ceremonies; dervish lodge”.

deste: It consists of the word *dest* and affix *e*. Its first meaning in Turkish Dictionary is “a group of the same or like items gathered together; a bundle, cluster.”

dostane: It consists of the word *dust* and affix *ane*. It is used in Turkey Turkish to mean “friendly”.

ezber: It is formed of the affix *ez* and word *ber*. Its first meaning in Turkish Dictionary is “committing something or some text to memory so as to be able to remember verbatim.”

günahkâr: It consists of the word *günah* and affix *kâr*. In Turkey Turkish, it means “one who sins, evil-doer”.

güzergâh: It comprises the word *güzer* and affix *gâh*. Its common meaning in Turkey Turkish is “a course to stop by, pass by; roadside”.

hemdert: It is formed of the prefix *hem* and word *dert*. It is used in Turkey Turkish to refer to “fellow sufferer”.

hemşire: It consists of the prefix *hem* and word *şir(e)*. It survives in Turkey Turkish with the meaning “a healthcare professional trained to provide medical care for the sick in collaboration with the physician”.

hemzemin: It consists of the prefix *hem* and word *zemin*. It is used to refer to “on the same level” in Turkey Turkish.

kemençe: It comprises the word *keman* and affix *çe*. It means in Turkey Turkish “a small, three-stringed musical instrument that is similar to violin and played on the knee with a bow”.

kervan: It consists of the word *kâr* and affix *ban/van*. It passed to Turkey Turkish with the meanings “a convoy of pack animals carrying travellers and merchandise to distant places; a sequence of collective things”.

merdane: It is formed of the word *merd* and affix *ane*. It means “courageous, manly” in Turkey Turkish.

naçar: It comprises the prefix *na* and word *çar*. It means “helpless, poor, needy” in Turkey Turkish.

nagehan: It consists of the prefix *na* and word *gehan*. It passed to Turkey Turkish with the meaning “suddenly”.

nahoş: It is formed of the prefix *na* and word *hoş*. It means “unpleasant, distasteful, bad, ugly” in Turkey Turkish.

namert: It comprises the prefix *na* and word *merd*. It means “coward, despicable, not brave” in Turkey Turkish.

sahte: It consists of the word *saht* and affix *e*. It is used in Turkey Turkish to refer to “fake, false; not sincere, mannered”.

sahtekâr: It consists of the word *saht* and affixes *e* and *kâr*. It means “crook, faker, forger” in Turkey Turkish.

sebze: It comprises the word *sebz* and affix *e*. It is used in Turkey Turkish to refer to “plants or their seeds that are usually eaten after being cooked”.

sitemkâr: It consists of the word *sitem* and affix *kâr*. It means “reproachful” in Turkey Turkish.

şahane: It comprises the word *şah* and affix *ane*. It has three meanings in Turkish Dictionary, and most frequently used one is “fantastic, excellent, magnificent” as a figure of speech.

tezgâh: It comprises the word *dest* and affix *gâh*. Its first meaning in Turkish Dictionary is “a long table usually before salesmen in shops”.

ümitvar: It comprises the word *ümid* and affix *var*. It means “hopeful” in Turkey Turkish.

yadigâr: It consists of the word *yad* and affix *gâr*. It is used in Turkey Turkish to refer to “an object or person that reminds of another person, thing or event” .

ziyankâr: It is formed of the word *ziyan* and affix *kâr*. It survives in Turkey Turkish to mean “marked by or inclined to cause damage”.

This paper analyses 38 Persian origin derivative words in Turkey Turkish. Some of these words like *bahçe*, *berbat* and *çeşme* are frequently used while others like *beyhude*, *bigünah*, *dergâh*, and *hemdert* continue their existence, but rarely used in the present day.

The words *berduş*, *bestekâr*, *biçare*, *bigünah*, *çeşme*, *çile*, *dergâh*, *deste*, *ezber*, *günahkâr*, *güzergâh*, *hemdert*, *hemşire*, *hemzemin*, *merdane*, *naçar*, *nagehan*, *nahoş*, *sahte*, *sahtekâr*, *sebze*, *sitemkâr*, *şahane* and *ziyankâr* passed to Turkey Turkish without undergoing any sound and formal changes.

The words *bahçwan*, *çengel*, *dostane*, *kemençe* and *kervan* underwent vowel changes.

The words *bahçe*, *berbat*, *beter*, *hemdert*, *namert* and *ümitvar* were subjected to consonant mutation.

On the other hand, vowel epenthesis occurred in the words *bahtiyar* and *yadigâr*.

There are multiple sound events in *beyhude* and *tezgâh*.

The words *berbat*, *berduş*, *beyhude*, *biçare*, *bigünah*, *ezber*, *hemdert*, *hemşire*, *hemzemin*, *naçar*, *nagehan*, *nahoş* and *namert* derived with Persian prefixes.

Finally, *bahçe*, *bahçwan*, *bahtiyar*, *bestekâr*, *beter*, *çengel*, *çeşme*, *çile*, *dergâh*, *deste*, *dostane*, *günahkâr*, *güzergâh*, *kemençe*, *kervan*, *merdane*, *sahte*, *sahtekâr*, *sebze*, *sitemkâr*, *şahane*, *tezgâh*, *ümitvar*, *yadigâr* and *ziyankâr* derived with Persian suffixes.

Keywords: Persian, Turkey Turkish, derived words.

Giriş

Farsça, Türkçenin etkileşimde bulunduğu dillerden biridir. Dinî, siyasi, ticari, kültürel ve edebî ilişkiler Farsçayla Türkçe arasında tarih boyunca sözcük alışverişini beraberinde getirmiştir. Türkçeden Farsçaya geçen pek çok sözcük olduğu gibi, Farsçadan Türkçeye geçen önemli sayıda sözcük de vardır.

Karaağaç, Farsçanın çok kullanılan bazı ön ve son eklerinin Farsçadan alınmış sözlerde bolca yer aldığını belirtir. Araştırmacı Farsçadaki Türkçe unsurlara da değinmektedir (2008: XI-XII).

Dursunoğlu, Türkiye Türkçesinde Arapça ve Fransızcadan sonra en fazla kelimenin Farsçadan alındığını, Türkçenin Farsçadan 1374 kelime almasına karşın yaklaşık 3000 kelimeyi de Farsçaya verdiğini bildirmiştir (2009: 132).

Karaca ise Türkçenin her döneminde olduğu gibi çağdaş Türkiye Türkçesinde de belli oranda alıntı sözcüklere rastlandığını belirtmektedir. Karaca'nın, Türk Dil Kurumunun baskı yılı 2005 olan Türkçe Sözlük'ünü esas alarak ortaya koyduğu verilere göre alıntı sözcükler sıralamasında ilk sırayı

6619’la Arapça, ikinci sırayı 4947 ile Fransızca üçüncü sırayı ise 1843’le Farsça almaktadır (2012: 2063).

Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisi Osmanlı Türkçesi döneminde giderek artmış ve bu dönemde Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan bir söz varlığı ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı Türkçesi dönemi, karakteristik özellik olarak bu üç dilin söz varlığını barındıran bir dönem olarak Türk dili tarihinde yerini almıştır. Bu dönemin sonlarında sadeleşme çabaları görülmüş, Türkiye Türkçesi döneminde belirgin bir şekilde alıntı sözcük sayısı azalmaya başlamıştır. Buna paralel olarak Türkçedeki Farsça sözcüklerin sayısında azalma olmuştur. Türkiye Türkçesinde Farsça sözcüklerin bir kısmı yitimi uğrarken, bir kısmının kullanımı azalmış, bir kısmı ise canlı bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İşte bu çalışmada Türkiye Türkçesinde yaşamını sürdürüp kullanımı az veya çok olan Farsça türemiş sözcüklerden tespit edilenler üzerinde durulacaktır.

Öncelikle, tespit edilen Farsça türemiş sözcükler alfabetik olarak sıralandı. Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki kullanılış şekli yazıldıktan sonra parantez içinde Farsça kök ve eki belirtildi. Ardından sözcüğün Farsçadaki anlamına ve ekin görevine değinildi. Bu hususta Farsça-Türkçe Sözlük, Osmanlı Türkçesi sözlükleri, Osmanlı Türkçesi gramer çalışmaları ve Farsça gramer çalışmalarından yararlanıldı. Daha sonra Farsça türemiş sözcüğün Türkiye Türkçesindeki anlamına değinildi. Tespit edilen Farsça türemiş sözcüklerin kullanım alanı hakkında daha iyi bir fikir verebilmek için sözcüklerin Türkiye Türkçesinde geçtiği birleşik yapılar da belirtildi. Sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki anlamları ve geçtiği birleşik yapılar konusunda Türk Dil Kurumunun baskı yılı 2011 olan Türkçe Sözlük’ü esas alındı. Çok anlamlı sözcüklerin ilk bir veya birkaç anlamı verilmekle yetinildi. Sözcüklerin ses ve şekil bakımından tasnifi ise sonuç kısmında verildi.

Farsça Türemiş Sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki Kullanılışları

bahçe: (Far. bağ+çe) Farsçada “bağ, bahçe” anlamlarındaki *bağ* sözcüğü ve “küçültme eki *çe*” den (Far.S: 265, 605) oluşmuştur. TT’de “sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer” anlamıyla kullanılmaktadır. *Bahçe domatesi, bahçe makası, asma bahçe, bağ bahçe, aile bahçesi, botanik bahçesi, çay bahçesi, çiçek bahçesi, çocuk bahçesi* (TS: 233) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılardan bazılarıdır.

bahçıvan: (Far. bağ+çe+ban/van) Farsçada “bağ, bahçe” anlamlarındaki *bağ* sözcüğü, “küçültme eki *çe*” (Far.S: 265, 605) ve geldiği sözcüğe “koruyan, koruyucu, sahip” anlamlarını veren *ban/van* ekinden (Far.S: 268, 1722) oluşmuştur. TT’ye “Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla görevli kimse; geçimini bahçe ürünlerini yetiştirip satmakla sağlayan kimse” anlamlarıyla yerleşmiştir. Sözcük, *bahçıvan çorbası, bahçıvan kebabı* (TS: 234) birleşik yapılarında da geçmektedir.

bahtiyar: (Far. baht+yar) Farsçada “talih” anlamına gelen *baht* (Far.S: 272) sözcüğü ve “-lı, li” ekini karşılayan *yar*’dan (Öztürk, 1988: 165; Timurtaş, 1999: 275, 276) oluşmuştur. TT’de “mutlu” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük, *bahtiyar olmak* (TS: 235) birleşik yapısında da yaşamaktadır.

berbat: (Far. ber+bad) Farsçada geldiği sözcüğe “-de, -da; üzerine, üzerinde” anlamlarını veren *ber* eki ve “rüzgar, yel, hava, boşuna, beyhude” anlamlarına gelen *bad* sözcüğünden (Far.S: 252-253, 280) oluşmuştur. TT’ye “kötü, bozuk, çirkin, beğenilmeyen, darmadağın, bakımsız, perişan, viran” anlamlarıyla yerleşmiştir. Sözcük, *berbat etmek* ve *berbat olmak* (TS: 311) birleşik yapılarında da geçmektedir.

berduş: (Far. ber+duş) Farsçada eklendiği sözcüğe “-de, -da; üzerine, üzerinde” anlamlarını katan *ber* eki ve “omuz” anlamındaki *duş* sözcüğünden (Far.S: 280, 729) oluşmuştur. TT’de “başıboş, serseri kimse; pis, bozuk, bakımsız” (TS: 311) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

bestekâr: (Far. best(e)+kâr) Farsçada “şarkının makam ve ahengi” anlamındaki *best(e)* sözcüğü (OTAL: 91) ve geldiği sözcüğe “bir şeyi yapan, eden” anlamını veren *kâr* ekinden (Timurtaş,

1999: 279) oluşmuştur. Öztürk, *gâr* (yadigâr) ve *kâr* eklerinin ism-i fail yaptığını belirtir (Öztürk, 1988: 161-162). TT’de “besteci” (TS: 316) anlamı mevcuttur.

beter: (Far. bed+ter) Farsçada “kötü, fena, nahoş, çirkin, müfsit” anlamlarına gelen *bed* sözcüğü (Far.S: 274) ve üstünlük bildiren *ter* ekinden (Öztürk, 1988: 160; Yıldırım, 1997: 44) oluşmuştur. TT’de “daha kötü, çok kötü” anlamlarıyla yer almaktadır. Sözcük, *beter etmek, beterin beteri var, besbeter ve beş beter* (TS: 319) birleşik yapılarında da geçmektedir.

beyhude: (Far. bi+hude) Farsçada “olumsuzluk eki” *bi* ve “doğru, fayda” anlamlarındaki *hude* sözcüğünden (Far.S: 320, 1765) oluşmuştur. TT’de “yararsız, anlamsız, boşuna” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir. Sözcük, *beyhude yere* (TS: 322) birleşik yapısında da bulunmaktadır.

biçare: (Far. bi+çare) Farsçada “olumsuzluk eki” *bi* ve “tedbir, önlem” anlamlarındaki *çare* sözcüğünden (Far.S: 320, 585) oluşmuştur. TT’de “çaresiz” anlamı mevcuttur. Sözcük, *biçare olmak* (TS: 331) birleşik yapısında da kullanılmaktadır.

bigünah: (Far. bi+günah) Farsçada “olumsuzluk eki” *bi* ve “günah, suç” anlamlarında olan *günah* sözcüğünden (Far.S: 320, 1284) oluşmuştur. TT’de “günahsız” (TS: 333) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

çengel: (Far. çeng+al) Farsçada “pençe, eğri” anlamlarına gelen *çeng* sözcüğü (Far.S: 602, 603) ve eklendiği sözcüğe “benzerlik” anlamını katan *al* ekinden (Timurtaş, 1999: 275) oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen ilk anlam şudur: “Bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir.” *Çengel atmak, çengel takmak, çengel sakızı* (TS: 520) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

çeşme: (Far. çeşm+e) Farsçada “göz” anlamındaki *çeşm* sözcüğü (Far.S: 591) ve geldiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ekinden (Timurtaş, 1999: 274) oluşmuştur. TT’de “Genellikle yol kenarlarında herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan veya musluktan aktığı, yalaklı su hazinesi veya yapısı, pınar.” anlamıyla yaşamaktadır. Sözcük, *çeşme başı, kuru çeşme* (TS: 524) birleşik yapılarında da mevcuttur.

çile: (Far. çil/çihil+e) Farsçada “kırk” anlamındaki *çil/çihil* sözcüğü (Far.S: 599, 606) ve eklendiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ekinden (Timurtaş, 1999: 274) oluşmuştur. TT’de “Zahmet, sıkıntı; dervişlerin kırk gün süreyle kendilerine uyguladıkları zahmetli ve perhizli dönem” anlamlarıyla yaşamaktadır. *Çile çekmek, çile çıkarmak, çileden çıkarmak* (TS: 547) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

dergâh: (Far. der+gâh) Farsçada “kapı” anlamındaki *der* sözcüğü (Far.S: 686) ve “yer bildiren” *gâh* ekinden (Öztürk, 1988: 162; Timurtaş, 1999: 270) oluşmuştur. TT’de “tekke; huzur, kat” (TS: 634-635) anlamıyla kullanılmaktadır.

deste: (Far. dest+e) Farsçada “el” anlamındaki *dest* sözcüğü (Far.S: 700) ve geldiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ekinden (Timurtaş, 1999: 274) oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen ilk anlam şudur: “cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmış, demet, bağlam.” (TS: 642).

dostane: (Far. dust+ane) Farsçada “arkadaş, sevgili” anlamlarındaki *dust* sözcüğü (Far.S: 728) ve eklendiği sözcüğe “yakışan, uygun olan” anlamlarını veren *ane* ekinden (Timurtaş, 1999: 280) oluşmuştur. Öztürk, *ane*’nin liyakat, benzetme ve ilgi eki olduğunu (Öztürk, 1988: 159) belirtir. TT’ye “dostça” (TS: 707) anlamıyla geçmiştir.

ezber: (Far. ez+ber) Farsçada “-den, -dan” eklerini karşılayan *ez* eki ve “göğüs” anlamındaki *ber* sözcüğünden (Far.S: 123, 280) oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen ilk anlam şudur: “bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma.” Sözcük, *ezber bozmak, ezber etmek, ezber okumak, ezberinde olmak* (TS: 842) birleşik yapılarında da geçmektedir.

günahkâr: (Far. günah+kâr) Farsçada “günah, suç” anlamlarında olan *günah* sözcüğü (Far.S: 1284) ve geldiği sözcüğe “bir şeyi yapan, eden” anlamını veren *kâr* ekinden (Timurtaş, 1999: 279) oluşmuştur. TT’de “günahlı.” (TS: 1004) anlamı mevcuttur.

güzergâh: (Far. güzer+gâh) Farsçada “geçme, geçiş, geçen” anlamlarına gelen *güzer* sözcüğü (OTAL: 301) ve “yer bildiren” *gâh* ekinden (Öztürk, 1988: 162; Timurtaş, 1999: 270) oluşmuştur. TT’ye “yol üstü uğranılacak, geçilecek yer; yol boyu” (TS: 1015) anlamlarıyla yerleşmiştir.

hemdert: (Far. hem+derd) Farsçada geldiği sözcüğe “aynı, -daş, -deş; birlik, beraberlik” anlamlarını veren *hem* eki (Öztürk, 1988: 158; Timurtaş, 1999: 283) ve “gam, keder, kaygı” anlamları olan *dert* sözcüğünden (Far.S: 690) oluşmuştur. TT’de “dert ortağı olan” (TS: 1082) anlamıyla kullanılmaktadır.

hemşire: (Far. hem+şir(e)) Farsçada eklendiği sözcüğe “aynı, -daş, -deş” anlamlarını katan *hem* eki (Öztürk, 1988: 158; Timurtaş, 1999: 283) ve “süt” anlamındaki *şir(e)* sözcüğünden (Far.S: 980, 982, OTAL: 1000) oluşmuştur. TT’de “doktor tarafından acil durumlar dışında yazılı olarak verilen tedavileri uygulamak, hastanın bakımını düzenlemek, denetlemek ve değerlendirmekle görevli ve yetkili sağlık çalışanı.” anlamıyla yaşamaktadır. Sözcük, *hemşirezade*, *başhemşire* (TS: 1083) birleşik yapılarında da mevcuttur.

hemzemin: (Far. hem+zemin) Farsçada geldiği sözcüğe “aynı, -daş, -deş” anlamlarını veren *hem* eki (Öztürk, 1988: 158; Timurtaş, 1999: 283) ve “yer” anlamındaki *zemin* sözcüğünden (Far.S: 816) oluşmuştur. TT’de “aynı düzeyde olan” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük, *hemzemin geçit* (TS: 1083) birleşik yapısında da geçmektedir.

kemençe: (Far. keman+çe) Farsçada “yay, keman” anlamlarına gelen *keman* sözcüğü (Far.S: 1228, OTAL: 505) ve “küçültme eki *çe*”den (Far.S: 605) oluşmuştur. TT’de “yayla diz üzerinde çalınan, kemana benzer üç teli olan küçük bir çalgı” (TS: 1383) anlamıyla kullanılmaktadır.

kervan: (Far. kâr+ban/van) Farsçada “iş, sanat, çalışma” anlamındaki *kâr* sözcüğü ve geldiği sözcüğe “koruyan, koruyucu, sahip” anlamlarını veren *ban/van* ekinden (Far.S: 1185, 1722) oluşmuştur. TT’ye “uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı; toplu olarak birbiri ardınca gelen şeyler” anlamlarıyla geçmiştir. *Kervana katılmak*, *kervanbaşı*, *kervansaray*, *Kervan Yıldızı* (TS: 1394-1395) sözcüğün bulunduğu birleşik yapılardan bazılarıdır.

merdane: (Far. merd+ane) Farsçada “erkek, yiğit, cömert” anlamlarına gelen *merd* sözcüğü (Far.S: 1440) ve eklendiği sözcüğe “yakışan, uygun olan” anlamlarını katan *ane* ekinden (Timurtaş, 1999: 280) oluşmuştur. TT’de “erkeğe yakışan, mertçe” (TS: 1656) anlamlarıyla yaşamaktadır.

naçar: (Far. na+çar) Farsçada “olumsuzluk” ifade eden *na* eki ve “çare” anlamına gelen *çar* sözcüğünden (Far.S: 585, 1619) oluşmuştur. TT’de “çaresiz, zavallı, düşkün” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözcük, *naçar kalmak* (TS: 1743) birleşik yapısında da yaşamaktadır.

nagehan: (Far. na+gehan) Farsçada “olumsuzluk” ifade eden *na* eki (Far.S: 1619) ve “vakit” anlamına gelen *gehan* sözcüğünden (OTAL: 284) oluşmuştur. TT’ye “ansızın” (TS: 1744) anlamıyla geçmiştir.

nahış: (Far. na+hoş) Farsçada “olumsuzluk” ifade eden *na* eki ve “iyi, güzel, tatlı” anlamlarına gelen *hoş* sözcüğünden (Far.S: 665, 1619) oluşmuştur. TT’de “hoş olmayan, hoş gitmeyen, kötü, çirkin.” (TS: 1745) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

namert: (Far. na+merd) Farsçada “olumsuzluk” ifade eden *na* eki ve “erkek, yiğit, cömert” anlamlarına gelen *merd* sözcüğünden (Far.S: 1440, 1619) oluşmuştur. TT’de “Korkak, alçak, mert olmayan” anlamları mevcuttur. Sözcük, *namerde muhtaç bırakmak*, *namerde muhtaç olmak* (TS: 1749) birleşik yapılarında da geçmektedir.

sahte: (Far. saht+e) Farsçada “yapım, yapılmış, yapı” anlamlarına gelen *saht* sözcüğü (Far.S: 836) ve geldiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ekinen (Timurtaş, 1999: 274) oluşmuştur. TT’de “bir şeyin aslına benzetilerek yapılan, düzme, düzmece; uydurma, gerçek olmayan, yapmacık” (TS: 2010) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

sahtekâr: (Far. saht+e+kâr) Farsçada “yapım, yapılmış, yapı” anlamlarına gelen *saht* sözcüğü (Far.S: 836), geldiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ve “bir şeyi yapan, eden” anlamını veren *kâr* eklerinden (Timurtaş, 1999: 274, 279) oluşmuştur. TT’de “sahte işler yapan, düzmece, sahteci” (TS: 2010) anlamıyla yaşamaktadır.

sebze: (Far. sebz+e) Farsçada “yeşil, taze” anlamlarındaki *sebz* sözcüğü (Far.S: 847) ve geldiği sözcüğe “benzerlik, zaman, renk, miktar” gibi anlamlar katan *e* ekinen (Timurtaş, 1999: 274) oluşmuştur. TT’de “genellikle pişirilerek yenilen bitkiler veya bunların taneleri” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük, *sebze çorbası*, *sebze meyve toptancısı*, *donmuş sebze*, *kuru sebze*, *yaş sebze* (TS: 2052) birleşik yapılarında da geçmektedir.

sitemkâr: (Far. sitem+kâr) Farsçada “sitem, zulüm, eziyet, çıkışma” anlamlarına gelen *sitem* sözcüğü (Far.S: 854) ve eklendiği sözcüğe “bir şeyi yapan, eden” anlamını katan *kâr* ekinen (Timurtaş, 1999: 279) oluşmuştur. TT’de “sitem edici” (TS: 2123) anlamıyla yaşamaktadır.

şahane: (Far. şah+ane) Farsçada “padişah, kral, büyük” anlamlarına gelen *şah* sözcüğü (Far.S: 938) ve eklendiği sözcüğe “yakışan, uygun olan” anlamlarını katan *ane* ekinen (Timurtaş, 1999: 280) oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen üç anlamdan en çok kullanılanı mecaz olarak verilen “çok güzel, mükemmel, üstün nitelikli” (TS: 2196) anlamıdır.

tezgâh: (Far. dest+gâh) Farsçada “el” anlamındaki *dest* sözcüğü (Far.S: 700) ve “yer bildiren” *gâh* ekinen (Öztürk, 1988: 162; Timurtaş, 1999: 270) oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen ilk anlam şudur: “genellikle dükkanlarda satıcıların önündeki uzun masa.” Sözcük, *dokuma tezgâhı*, *tezgâh açmak*, *tezgâh kurmak* (TS: 2344) birleşik yapılarında da geçmektedir.

ümitvar: (Far. ümid+var) Farsçada “ümit, arzu, rica” anlamlarındaki *ümid* sözcüğü ve “-lı, -li” anlamını verecek şekilde kelimeler türeten” *var* ekinen (Far.S: 211, 1715) oluşmuştur. TT’de “umutlu” (TS: 2446) anlamı mevcuttur.

yadigâr: (Far. yad+gâr) Farsçada “hatırlama, anma” anlamındaki *yad* sözcüğü (Far.S: 1768) ve eklendiği sözcüğe “bir şeyi yapan, eden” anlamını katan *gâr* ekinen (Timurtaş, 1999: 279) oluşmuştur. TT’de “bir kimseyi, bir olayı hatırlatan nesne veya kişi, andaç” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük, *yadigâr bırakmak*, *yadigâr kalmak*, *yadigâr olmak*, *baba yadigârı* (TS: 2498-2499) birleşik yapılarında da kullanılmaktadır.

ziyankâr: (Far. ziyan+kâr) Farsçada “zarar, hasar” anlamlarına gelen *ziyan* sözcüğü (Far.S: 1768) ve geldiği sözcüğe “bir şeyi yapan, eden” anlamını veren *kâr* ekinen (Timurtaş, 1999: 279) oluşmuştur. TT’de “sürekli zarar veren veya zarar vermeyi huy edinmiş olan” (TS: 2662) anlamıyla yaşamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Farsçadan Türkiye Türkçesine geçen türemiş sözcüklerden 38’i incelenmiştir. Bu sözcüklerin bahçe, berbat, çeşme gibi bir bölümü sık; beyhude, bigünah, dergâh, hemdert gibi bir bölümü ise nadir olarak varlığını Türkiye Türkçesinde sürdürmektedir.

Bu sözcüklerden berduş, bestekâr, güzergâh gibi bazıları Farsçada olduğu gibi, beter, çile, çengel gibi bazıları ise tamamen Türk dilinin ses yapısına uydurularak Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır.

Berbat, beyhude, biçare, nahoş gibi bazı sözcükler Farsça ön ekle; bahçe, merdane, sahte gibi bazı sözcükler ise Farsça son ekle türetilmiştir.

İncelenen sözcüklerde tespit edilen özellikler aşağıda verilmiştir:

Ses ve şekil bakımından bir değişikliğe uğramadan Türkiye Türkçesine geçenler: berduş<ber+duş, bestekâr<beste+kâr, biçare<bi+çare, bigünah<bi+günah, çeşme<çeşm+e, dergâh<der+gâh, deste<dest+e, ezber<ez+ber, günahkâr<günah+kâr, güzergâh<güzer+gâh, hemdert<hem+dert, hemşire<hem+şire, hemzemin<hem+zemin, merdane<merd+ane, naçar<na+çar, nagehan<na+gehan, nahoş<na+hoş, sahte<saht+e, sahtekâr<sahte+kâr, sebze<sebz+e, sitemkâr<sitem+kâr, şahane<şah+ane, ziyankâr<ziyan+kâr.

Ünlü değişmesi olanlar: bahçıvan<bağ+çe+van (ı<e), çengel<çeng+al (e<a), dostane<dust+ane (o<u), kemençe<keman+çe (e<a), kervan<kâr+ban/van (e<â).

Ünlü türemesi olanlar: bahtiyar<baht+yar, yadigâr<yad+gâr (i türemesi).

Ünsüz değişmesi olanlar: bahçe<bağ+çe (h<ğ), berbat<ber+bad (t<d), beter<bed+ter (t<d), hemdert<hemderd (t<d), namert<na+merd (t<d), ümitvar<ümid+var (t<d).

Ünsüz düşmesi olanlar: çile<çil/çihil+e (h düşmesi).

Birden fazla ses olayı olanlar: beyhude<bi+hude sözcüğünde ünlü değişmesi (e<i) ve ünsüz düşmesi (y ünsüzü); tezgâh<dest+gâh sözcüğünde ünsüz değişimleri (t<d, z<s) ve ünsüz düşmesi (t ünsüzü) meydana gelmiştir.

Farsça ön ekle türemiş olanlar: berbat<ber+bad, berduş<ber+duş, beyhude<bi+hude, biçare<bi+çare, bigünah<bi+günah, ezber<ez+ber, hemdert<hem+dert, hemşire<hem+şire, hemzemin<hem+zemin, naçar<na+çar, nagehan<na+gehan, nahoş<na+hoş, namert<na+merd.

Farsça son ekle türemiş olanlar: bahçe<bağ+çe, bahçıvan<bağ+çe+van, bahtiyar<baht+yar, bestekâr<beste+kâr, beter<bed+ter, çengel<çeng+al, çeşme<çeşm+e, çile<çil/çihil+e, dergâh<der+gâh, deste<dest+e, dostane<dust+ane, günahkâr<günah+kâr, güzergâh<güzer+gâh, kemençe<keman+çe, kervan<kâr+ban/van, merdane<merd+ane, sahte<saht+e, sahtekâr<sahte+kâr, sebze<sebz+e, sitemkâr<sitem+kâr, şahane<şah+ane, tezgâh<dest+gâh, ümitvar<ümid+var, yadigâr<yad+gâr, ziyankâr<ziyan+kar.

KAYNAKÇA

- Baran, B. (2018). Osmanlı Türkçesi Öğretiminde Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/4: 2131-2142.
- Develi, H. (2008). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dursonoğlu, H. (2009). Türkiye Türkçesindeki Farsça Sözcükler ve Kullanım Şekilleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1: 131-142.
- Kanar, M. (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaca, V.İ. (2012). Türkiye Türkçesindeki Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme. *TurkishStudies, InternationalPeriodicalForTheLanguages, LiteratureAndHistory Of*

TurkishOrTurkic, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2059-2090, Ankara/Turkey, www.turkishstudies.net, DOI Number 10.7827/TurkishStudies.271.

Karaismailoğlu, A. (2013). Tarih Boyunca Türkler ve Farsça: Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri. *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 /1: 6-15.

Özçelik, S. (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 612: 1033-1041.

Öztürk, M. (1988). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürk, M. (2013). Doğunun Ortak Mirası. İstanbul: İlk Harf Yayınları.

Parlatır, İ. (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Rezaei, M. (2017). Farsçadaki Türkçe Sözcüklerin Gelişimine Dair Bazı Tespitler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14: 2: 56-73.

Timurtaş, F. K. (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, N. (1997). *Farsça Dilbilgisi*. Erzurum: Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi.

Kısaltmalar

Far.S: Farsça-Türkçe Sözlük (Kanar, 2010)

OTAL: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Devellioğlu, 1996)

TS: Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011)

TT: Türkiye Türkçesi